

TÜRK DÜNYASI MERKEZLERİNDEN BİRİ OLAN İDİL-URAL BÖLGESİNDE MİLLİ KİMLİK MESELESİ

Günümüzde İdil-Ural Türklerinin İslamiyet'i yorumlama ve yaşatma şeklini anlamak için hiç şüphesiz tarihsel süreci bilmek ve anlamak gerekir. İdil Bulgarlarının İslamiyet'i kabul ettiği X. yüzyılda Ruslarla Müslümanlar arasında ilk temas başladı.

Doç. Dr. İlsur Nafikov

1552'de İvan'ın Kazan'ı ele geçirmesiyle ise tarihte ilk kez Rus Devleti Müslüman bir tebaaya sahip oldu. Ve bu tarihten itibaren İdil-Ural Türklerinin dini ve millî kimlikleri bastırıldı. 1731-1764 yılları arasında misyonerler ve askerler tarafından Müslümanların kendi dinlerini yaşamaları hususunda çeşitli kısıtlamalar ve yasaklar getirildi. Müslüman mezarlıkları tahrip edildi, camiler yıkıldı, dini kitaplar imha edildi. Birçok geleneksel dini kurumunu ve millî motiflerini kaybetmeye başlayan Müslüman halk ayaklandı, çok sayıda protestolar yaşandı. II. Katerina döneminde yumuşama politikası devreye sokularak 1773 yılında Kutsal Sinod tarafından tüm dinler için hoşgörü kararı çıkartıldı. Önemli bir dönüm noktası olarak 1789'da Orenburg Müftülüğü kuruldu, bu Müslümanların haklarının resmi olarak tanınması anlamına geliyordu. II. Katerina'nın başlattığı ılımlı politika sonraki çarlar tarafından sürdürüldü. XIX. yüzyılda ise İdil-Ural Türkleri yeni bir uyanış hamlesine girdiler, bu dönemlerde önemli din ve ilim adamları yetişti. Burada İslam'ın modernleştirilmesi ve modern eğitim usullerinin geliştirilmesi konusunda öncü isimlerden Şehabeddin Mercani, Abunasır Kürsevi, Alimcan Barudi, Kayyum Nasiri idiler. Rus yenilgisi ile sonuçlanan 1904-1905 Rus-Japon Savaşı ve ardından patlak veren 1905 İhtilali Rusya'da büyük değişikliklere yol açtı ve Rusya Müslümanları siyasal ve toplumsal haklarını elde et-

mek için girişimlerde bulunma fırsatı yakaladılar. Tatarca yayımlanan ilk gazeteler, kitaplar ve yeni okulların açılması bu dönemde yer almaktadır. Ancak 1917 Bolşevik Devrimi'ni takip eden süreçte ise bu millî uyanış hareketi darbe aldı ve artık Sovyetlerde 70 yıl kadar devam edecek olan bu süreçte Türk-Tatar halkı büyük oranda dini ve millî kimliğini gizlemeğe zorunda kaldı.

"Sovyet rejimi, kendi topraklarında yaşayan insanlara sosyalizm fikrini ve komünizm idealini zorla empoze etmeye çalışıyor, dini inançtan yoksun bir "Sovyet insanı" modeli oluşturmayı hedefliyordu."

SSCB döneminde izlenen din karşıtı politika nedeniyle İslam'a ve diğer dinlere karşı acımasızca bir mücadele yürütüldü. Müslümanların dini kurumları kapatıldı, okullarda sistematik bir şekilde dinsizlik propagandası yapıldı. Şeriat mahkemeleri kaldırıldı, din adamları öldürüldü yahut sürgün edildi, vakıf malları kamulaştırıldı. Sovyet rejimi, kendi topraklarında yaşayan insanlara sosyalizm fikrini ve komünizm idealini zorla empoze etmeye çalışıyor, dini inançtan yoksun bir "Sovyet insanı" modeli oluşturmayı hedefliyordu. Diğer bir ifadeyle ateizm, bir devlet ideolojisi olarak işliyordu. Bu nedenle çeşitli dinlere mensup pek çok insan ya dini değerlerini unuttu ve kaybetti ya da dini gizli yaşamak zorunda kaldı.

Sovyetlerin İslam'ı yok etme politikalarının başlangıcı 1928 yılına kadar götürülebilir. Rejim, bu dönemde İslam esaslarını ortadan kaldırma yönünde yoğun bir süreç başlattı. Ne yazık ki İdil-Ural Türkleri Çarlık döneminden beri dini ve millî değerlerine dair büyük kayıplar verdi. Komünist ideoloji ile bölgedeki halklar arasında ayrılık tohumları ekilerek din, dil ve kültür birliğine zarar verildi

1 Doç. Dr. İlsur Nafikov, Kazan Federal Üniversitesi, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Tablo: 1926 – 2006 döneminde Ortodoks Hıristiyanlar ile Müslümanların Rusya Nüfusu İçindeki Oransal Değişimi

Dinler	1926	1939	1959	1979	1989	1999
Ortodoks Hristiyanlar	91,6	91,3	91,4	90,5	89,8	88,9
Müslümanlar	5,6	6,0	6,0	7,3	8,1	9,0
Diğer Dinler	2,8	2,7	2,6	2,2	2,1	2,1
Toplam	100	100	100	100	100	100

ki zaten bu klasik “böl-parçala-yönet” politikasının bir parçasıdır. Bu politika meyvelerini vererek İdil-Ural Türkleri arasında neredeyse 3 nesil boyunca devam eden dinden arındırma işlemi başarılı oldu, anaokulundan itibaren sosyalist ideoloji işlenmeye başlanıyordu. 1980’lerin ortalarındaki ekonomik krizi takiben 1989 yılı itibarıyla SSCB artık dağılma sürecine sürüklendi. Gorbaçov’un yeniden yapılanmayı amaçlayan “perestroyka” ve “glasnost” politikaları dahi kaçınılmaz sonu engelleyemedi, hatta bazı yerlerde ters tepti ve nihayetinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılarak tarih sahnesindeki ömrünü tamamladı. 1991 yılı ile birlikte Sovyet topraklarındaki pek çok ülke birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Elbette SSCB’yi yıkılışa sürükleyen ve bu tabloyu oluşturan belli başlı bazı faktörler vardı. Bunlardan birisi de bu çalışmanın konusu olan bazı etnik sorunlar, özgürlükçü ve milliyetçi hareketlerdir. Bu etnik meseleler merkezi idareyi oldukça yıpratmış ve bilhassa Gorbaçov döneminde bu etnik çatışmaların silahlı güç kullanılarak bastırılması milliyetçi hareketleri daha da tetiklemiştir.

Sovyetlerde çeşitli milletlere has kültürel zenginliklerinin kaybolması, ana dillerinin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması, bu milletlerin gururlarını zedelemiştir. Bilhassa azınlık durumundaki halkların büyük milletlerle eşit haklara sahip olma taleplerinin merkezi Rus idaresi tarafından göz ardı edildiği bir gerçektir. Netice itibarıyla bu uygulamalar da bazı bölgesel ayaklanmaları, sosyal patlamaları ve hatta nihayetinde Sovyetlerin çöküşünü beraberinde getirmiştir.

POST-SOVYET RUSYASINDA MİLLİ KİMLİK VE İDİL-URAL MÜSLÜMANLARI

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin dağılmasından sonra Rusya Müslümanları asırlardır süren baskı ve zulümden kurtularak özgür biçimde dinlerini yaşamaya başladılar. Rusya Federasyonu bir yandan İslam Konferansı Teşkilatı’na gözlemci üye olurken bir yandan da İslam ülkeleriyle dini, kültürel ilişkilere girdi. 2011 verilerine göre Rusya’daki Müslüman nüfusuna baktığımız zaman Rusya Müftülük Konseyi Başkanı Ravil Gaynutdin’in verdiği rakamlara göre Rusya’da 23 milyon Müslüman yaşıyor. Rus istatistiklerine göre, Rusya’da en fazla nüfus artışı gösteren dinî azınlığı Müslümanlar oluşturmaktadır. Yine Rus istatistiklerine göre, Rus nüfusu her geçen gün azalırken, Müslüman nüfus ise artış göstermektedir. Halen Rusya’da yaşayan Müslümanların sayısı hakkında birbirinden çok farklı rakamlar verilmektedir. Zira ülkede dine dayalı bir sayım yapılmadığından bu konuda kesin bir rakam vermek mümkün değildir. Bunların büyük kısmının Sünni (Hanefi, Şafii), bir kısmı ise Caferi’dir. Nispeten yaygın tarikatlar Nakşibendiyye ve Kadiriyye’dir, çok az sayıda da 1862’de Nakşi şeyhi Sahaeddin Vaizov’un Kazan’da kurduğu Vaizovculuğa (Veyselciler) bağlı mürit bulunmaktadır.

İstatistikî bilgiler bize Müslümanların sayısının her geçen gün arttığını gösterirken, yok etme politikalarının aksi yönde işlediğinin delili olmuştur. Müslüman nüfusunun yoğunlaştığı bölgelerin başında ise Kuzey Kafkasya, Tataristan ve son yıllarda yaşanan işçi göçü nedeniyle Moskova

gelmektedir. Sovyet sonrası Rusya, pragmatist bir yaklaşımla Müslüman azınlıklara karşı otoriterliği ve esnekliği birleştirerek politikalarına yeni bir boyut kazandırma çabasına girmiştir. Nitekim Tataristan Cumhurbaşkanı Şeymiyev'in Putin'e Ortadoğu turunda eşlik etmesi, aynı şekilde Şeymiyev'in kendi tercih ettikleri ılımlı İslam modelini yaymak amacıyla kendi dini okullarını ve üniversitelerini açması bunun örneklerindedir. Tataristan (Tatarca: Tatarstan Cömhüriyäte, Rusça: Республика Татарстан), 30 Ağustos 1990'da bağımsızlığını ilan etti, 12 Haziran 1991'de yapılan devlet başkanı seçimlerinde Mintimer Şeymiyev kurucu başkan olarak seçildi. 15 Şubat 1994'te ise Tataristan, Yeltsin-Şeymiyev arasındaki antlaşma ile Rusya'ya bağlı federal cumhuriyet halini aldı. Tataristan, anayasaya göre laik bir devlettir. Halkın büyük çoğunluğu Sünni olup Hanefi mezhebine mensuptur. Müslümanların dini işleri Tataristan Cumhuriyeti Müslümanları Dini İdaresi tarafından yürütülür. 3 milyon 885 bin nüfuslu (2017 verileri) Tataristan'ın %55'i Müslüman, %40'ı Ortodoks, geri kalanı farklı inançlara mensuptur.

Sovyetler sonrası Tataristan'da resmi otoriteler ve çeşitli kamu kuruluşları milli canlanmanın ana faktörlerinden biri olarak İslam'a büyük önem verdiler. Buna örnek olarak İdil Bulgarlarının İslam'ı kabulünün 1100. Yıldönümü, İslam Konferansı Örgütü gibi önde gelen İslam örgütlerin temsilcilerinin katılımı ile kutlandı. Bir başka örnek olarak yine kurucu başkan Şeymiyev, 1994'de Kazan'da düzenlenen uluslararası seminerde şunları dile getirdi: "Toplumumuz totaliter ideolojinin zincirlerini çıkardı. Bu olumlu bir gerçek ama aynı zamanda manevi bir boşluk var. Bu şartlar altında dinin ahlaki değerleri –evrensel idealler, nezaket, saygı, yardımlaşma, çalışkanlık, birlik- insanların bilinci üzerinde faydalı bir etkiye sahip olabilir." Şeymiyev, burada Sovyetlerden miras kalan dinsizlik politikasının olumsuz etkisine vurgu yaparak, dinin ahlaki değerlerinin yeniden yeşertilmesini ve bunun toplum için faydalı olacağını dile getirmişti.

KAYNAKÇA

TÜRKOĞLU, İsmail, "Rusya'da İslamiyet", DİA

MUSAHAN, A. Yıldız, "Sovyet Rejiminin Müslümanlar Üzerindeki İnanç, Ahlak ve Aile Politikası", file:///C:/Users/pc/Desktop/idil%20uralda%20islam/t%C3%BCrk-

ce/Sovyet%20Rejiminin%20M%C3%BCsl%3%BCmanlar%20%C3%9Czerindeki.pdf

TOMBAK, Fatma, "20. Yüzyıl Sovyet Rusyası'nda Din, İslamiyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme", file:///C:/Users/pc/Desktop/idil%20uralda%20islam/t%C3%BCrkce/20%20Y%C3%BCzy%C4%B1l%20Sovyet%20Rusyas%C4%B1E2%80%99nda%20Din,%20%C4%B0slamiyet.pdf

MARAŞ, İbrahim, "İDİL-URAL BÖLGESİNİN DİNİ PROBLEMLERİ",

file:///C:/Users/pc/Desktop/idil%20uralda%20islam/t%C3%BCrkce/%C4%B0D%C4%B0L-URAL%20B%C3%96LGES%C4%B0N%C4%B0N%20DİNİ%20PROBLEMLER%C4%B0.pdf

Atlas Tartarica,

file:///C:/Users/pc/Desktop/idil%20uralda%20islam/t%C3%BCrkce/TARTAR%C4%B0CA-K%C4%B0TAP.pdf

Ислам в Татарстане, http://1997-2011.tatarstan.ru/index.php@node_id=326.html

Ислам в Татарстане, <http://yspu.org/hreader/3/?in=3.5>

<https://www.sova-center.ru/religion/publications/state-confessional/2004/03/d1889/>

Ислам на современном Урале, https://www.google.com.tr/search?safe=strict&sxsrf=ALeKk02L4EXJw3YcIZ-SpuAVhrr2XX1JHQ%3A1587538970343&source=hp&ei=GuyfXsT8EteHjLsPtt6ZWA&q=rusca+ceviri&oq=rusc&gs_lcp=CgZwc3ktYWIQAxgAMgQIIxAnMgQIIxAnMgQIIxAnMgUIABCDATIECAAQzIECAAQzICCAAYAggAMgIIADICCAA6BwgjEOoCEC6BggAEAoQQ1DuElikF2DuH2gCcAB4AIABhQSIABwMkgEHMy0zLjAuMZ-gBAKABAaoBB2d3cy13aXqwAQo&scIent=psy-ab

ИСТОРИЯ ТАТАР, том VII, Мухаметшин, Рафик, "Ислам в общественно-политической жизни современного Татарстана",

file:///C:/Users/pc/Desktop/idil%20uralda%20islam/rusca/Tom7_site.pdf

Роман Лункин & Сергей Филатов, "ИСЛАМ В ТАТАРСТАНЕ: ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ ПРОЦЕССА САМООПРЕДЕЛЕНИЯ",

file:///C:/Users/pc/Desktop/idil%20uralda%20islam/rusca/islam-v-tatarstane-osnovn-e-chert-protsess-samopredeleniya.pdf

https://insamer.com/tr/tataristan_1390.html

TOPSAKAL, İlyas (Ed.), Rusya Federasyonu ve Türkler, İstanbul, 2015